

DODATAK

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 37, godina XIX
maj, 2014.

© Monos 2014

“Izetbegovićeva ostavština i političko-nacionalna filozofija nije samo povijesna simbolika već konkretan putokaz...”

(sa promocije Gračaničkog glasnika,
broj 36 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci,
24.1.2014.)

Prof. dr. Zlatko Hasanbegović

Kada sam dobio poziv da sudjelujem u predstavljanju novog broja *Gračaničkog glasnika*, posvećenog desetoj obljetnici smrti rahmetli Alije Izetbegovića, i to u novoj Gazi Husrev-begovoj biblioteci, pomalo sam ostao zatečen jer dolazim iz jedne druge sredine iz koje se na događaje u Bosni i Hercegovini motri iz lagodnije vanjske perspektive, a ovdje u Sarajevu, bez sumnje od mene ima i pozvanijih govoriti. Ipak, nisam niti za trenutak dvojio trebam li se odazvati i to iz dva razloga: prvi, jer je riječ *Gračaničkom glasniku*, a ne nekoj drugoj publikaciji, a poziv da se nešto kaže baš u ovoj kući se ne odbija.

Moja veza s *Gračaničkim glasnikom* je dvostruka, sentimentalno-obiteljska u širem smislu i pomalo suradnička, iako u skromnim okvirima. Naime, moj djed s majčine strane, rahmetli Sabrija Prohić, Gračanlija je i tek jedan od izdanaka sredine koja je uvijek igrala

važnu ulogu u povijesti Bosne i Hercegovine. Zato se samo neupućeni mogu začuditi kako je moguće da u jednom malom mjestu, izvan tradicionalno suženog sarajevskog metropolitanskog vidokruga, već osamnaest godina izlazi jedan časopis koji ima zavičajni oblik i naslov, ali po sadržaju prvorazrednu nacionalnu važnost. *Gračanički glasnik* je svojevrsni fenomen, nedovoljno prepoznat u bosansko-hercegovačkoj javnosti u kojoj dominiraju jalove polemike i beznačajni sadržaji koji traju i kraće od jednoga novinskoga broja. Riječ je o neobičnoj mješavini zavičajnog glasnika i časopisa u kojem se objavljuju vrlo vrijedni radovi, pravi mali biseri o zavičajnoj prošlosti, ali i ozbiljni historiografski i kulturno-povijesni članci.

Među ostalim, iznio bih samo jednu ocjenu uređivačke koncepcije zbog koje *Glasnik* ima zavidnu razinu i zbog koje je, uistinu, neusporediv s bilo kojim drugim časopisom, donekle sličnog formata. Ono što najviše poštujem kod *Gračaničkog glasnika*, opet iz vizure meni bliskih tema, istinski je pluralizam mišljenja i tumačenja, te pravo autora na istraživačku slobodu i iznošenje svih stajališta, uključujući i onih suprotstavljenih o najosjetljivijem pitanju naravi Drugoga svjetskog rata i uloge različitih političkih i idejnih aktera, a o čemu se lome koplja i u ozbiljnoj historiografiji kao i u javnome životu. Iz takve uređivačke širine proizašla je i činjenica da se baš u *Gračaničkom glasniku*, po prvi put u postkomunističkoj Bosni i Hercegovini, na ozbiljan i sustavan način otvorilo pitanje najvećega tabua i tajne komunističke Jugoslavije, a to je problem masovnih poratnih partizanskih zločina, poznatih pod zajedničkim nazivnikom i simbolom *Bleiburga*, te muslimanskog udjela među pogubljenima. Tko god poznaje suvremene odnose snaga u bošnjačkim intelektualnim krugovima, kao i presudan utjecaj izdanaka one ideologije koja je pola stoljeća imala monopol na istinu, mora priznati da je pisati o tome na ozbiljan način više od hrabrosti, ali i činjenica inte-

lektualnog poštenja. Umjesto da se ulazi u jalove rasprave i etiketiranja, u *Gračaničkom glasniku* prije nekog vremena objavljeni su nalazi prvorazrednog istraživačkog pothvata iza kojeg u drugim zemljama u pravilu stoje državni instituti i ozbiljne i dobro financirane ustanove. Naime, riječ je o svojevrsnom gračaničkom bošnjačkom žrtvoslovu Drugoga svjetskog rata i poraća, tj. poimeničnom popisu, bez ikakvih komentara, svih stradalih muslimana u mjestu i kotaru Gračanica, bez obzira na stranu u ratu i vojnu postrojbu u kojoj su se borili, uključujući i popis pogubljenih i nestalih u partizanskim poratnim egzekucijama. Umjesto da ovo istraživanje postane obrazac za sve ostale bošnjačke sredine i krajeve u Bosni i Hercegovini, te da se time utre put jednoj novoj i neselektivnoj kulturi sjećanja u kojoj svaka žrtva, a ne samo neke, ima pravo na dostojno obilježavanje svoga stradanja i grobišta, sve je ostalo, uglavnom, prešućeno ili izvrgnuto napadima onih koji ne mogu prihvatiti činjenice koje i bez reinterpretacije, same po sebi, dovode u pitanje određene, pola stoljeća izgrađivane dogme.

...

Pravi povod za ovo večerašnje predstavljanje je novi broj *Gračaničkog glasnika*, koji je izašao u povodu 10. obljetnice smrti Alije Izetbegovića. Govoriti o rahmetli Izetbegoviću može se prigodničarski, čime se lahko može skrenuti u besplodnu patetiku. Od njegove smrti i državno-političkog djelovanja protekao je dovoljan odmak da se mogu iznositi i relevantni historiografski sudovi, poput prve Izetbegovićeve političke biografije autora Admira Mulaosmanovića, koji je Izetbegovićevu ulogu prosuđivao u širem povijesnom kontekstu i suodnosu s ostalim povijesnim akterima. S obzirom na povod našeg večerašnjeg okupljanja, ja bih iznio samo nekoliko činjenica ili orijentira koje treba imati u vidu pri ocjeni Izetbegovićeve uloge i vrijednosti njegove političke i nacionalne ostavštine. Bez obzira kako se ona vrednova-

la, činjenica je da su dva osnovna postignuća na podlozi kojih se i oblikuje bošnjačka stvarnost, neodvojiva od osobe i djela Alije Izetbegovića. Prvo je činjenica da je Bosna i Hercegovina međunarodno priznata država, neovisno o unutarnjim odnosima i svim ustavno-pravnim nedostacima. To je ključno dobro i temelj na kojem počiva suvremena bošnjačka politika, te postignuće bez premca u cijeloj nacionalnoj povijesti. Druga činjenica jest da je moderna bošnjačka nacionalna ideologija postala jedini okvir nacionalnog izivljavanja bosansko-hercegovačkih muslimana, čime je okončan zamršen proces, začat još 1878. sa svim svojim amplitudama i kontroverzama, neodvojivo povezan sa širim procesima izvan Bosne i Hercegovine, a koji su, što se često zaboravlja, određivali i druge narode. Podsjećam na hrvatski kompleks jugoslavenstva i njegov utjecaj na modernu hrvatsku političko-nacionalnu povijest.

Ove dvije činjenice čine Izetbegovića neusporedivim s bilo kojim bošnjačkim muslimanskim političkim prvakom u 19. i 20. stoljeću, od Alibega Firdusa, Mehmeda Spahe, Džafera Kulenovića, do Hamdije Pozderca i Džemala Bijediću. Ovo je ključno, jer svi oni koji Izetbegovićevu ulogu uspoređuju s ostalim povijesnim bošnjačkim akterima čine pogrješku, previdajući potpuno drukčiji i po ničemu usporedivi povijesni kontekst njihova djelovanja. Uobičajeni pokušaj vrjednovanja ili tumačenja Izetbegovićeve uloge dovodi ga u vezu s ostalim sudionicima ratnog raspada komunističke Jugoslavije, posebice u onim krugovima koji i danas zagovaraju tzv. ravnotežu krivnje, najjasnije uobličenu u floskulu o tzv. nacionalizmima kao uzroku ratnog sloma Jugoslavije ili o tzv. nacionalnim strankama koje su navodno krive za rat. U mnoštvu različitih interpretacija i ocjena Izetbegovićeve uloge, od onih površnih u sarajevskom bulevarskom petparačkom tisku, onih jednodimenzionalnih u nekim stranim akademskim krugovima, do onih domaćih svih mogućih smjerova, ja bih izdvojio meni

najlucidniju i najdražu po svojoj temeljnoj poanti, koju je još 2003. u nekrologu iznio Ivan Lovrenović. Ova je ocjena, po svim svojim elementima, pronicljivo pogodila i izdvojila bit i temelj za svako daljnje prosuđivanje Izetbegovićeve uloge, posebice – jer se njezin autor svakako ne može ubrojiti u njegove apologete:

„Za Izetbegovića, njemu u prilog, trajno ostaje svjedočiti krucijalna okolnost, koja je kao loš usud, i osobni i narodni i bosanskohercegovački, pratila njegovu političku karijeru od samoga početka: Izetbegović je u svakom trenutku i u svakom pogledu bio slabija strana, s lošijim izgledima, osuđen na propast, a ne samo da nije propao, nego je izašao politički neuništen, a moralno izdignutiji od svih s kojima je imao posla u 'bratskom' paklu devedesetih. Napokon, i nimalo nevažno, ostat će zapamćeno da je Alija Izetbegović prvi od svih protagonista rata u Bosni i Hercegovini smogao snage i imao moralnoga integriteta da uputi javnu i jasnu ispriku u ime svojega naroda svima koji su bili žrtve zločina počinjenoga od ljudi iz njegova naroda. Po svemu, bio je čovjek koji je, kao u kakvoj drevnoj priči, umio crpsti snagu iz slabosti.“

U suvremenom bošnjačkom nacionalnom imaginariju, barem na razini podsvijesti, i bez obzira na one koji to nijeću različitim argumentima, Izetbegović ima ono mjesto koje u francuskom nacionalnom imaginariju zauzima Charles de Gaulle, njemačkom Konrad Adenauer ili, ako hoćete, hrvatskom Franjo Tuđman. Sve povijesne ličnosti toga kova postavili su temelje država svojih naroda, a danas, zbog promijenjenih povijesnih i društvenih okolnosti, figuriraju više kao povijesna ostavština i nacionalni simboli, a manje kao praktični smjerokazi za političko djelovanje. Alija Izetbegović, iako i prvorazredni simbol, i među njima predstavlja stanovitu iznimku. U njezinoj pozadini je činjenica da je zbog svima poznatog ratnog odnosa snaga i međunarodnih okolnosti Izetbegovićevo državničko djelo ostalo nedovršeno u obliku

dejtonskog provizorija koji se može mijenjati tek postupno i na način za kojim se još uvijek bezuspješno traga, neovisno o politikantskim floskulama o tzv. normalnoj državi, normalnom konceptu vlasti, građanskoj državi i sl.

Izetbegovićevi kritičari upravo ovaj dejtonski ustavni provizorij navode kao ključni argument za kritiku njegove politike, potpuno zanemarujući odnose snaga i moći i okolnosti u kojima se vodio rat. Zaboravljajući i na političko držanje njegovih bošnjačkih ljevičarskih oponenta u kritičnom trenutku s proljeća 1992. kada se Izetbegović i njegova stranka suočila s otvorenim pozivom na puč i državni udar u ime jedne stranke, režiran u KOS-u, čija je poluga trebao biti sentimentalni i iracionalni pučki i rudarsko-profesorski titoizam neukih masa ispred i u sarajevskoj državnoj skupštini. O tom zaboravljenom kontroverznom događaju, koji se i dalje prešućuje poput neugodnog tabua, može se čitati u ovom *Glasniku* u vrlo dokumentiranom članku Nihada Halilbegovića, koji donosi nepoznate dokumente koji bacaju novo svjetlo na držanje nekih koji su kasnije, slučajem, završili na ključnim državnim i vojnim položajima, uporno do danas lakirajući svoju stvarnu ulogu (br. 36. *Gračaničkog glasnika*, nap. ur.). S tim u vezi može se postaviti samo jedno jednostavno pitanje: što bi se dogodilo i o čemu bi se danas raspravljalo da je pod zaštitom tenkova JNA na vlast u Sarajevu došao pučistički komitet tzv. narodnog spasa?

Jedan od argumenta koji bi trebao baciti sjenu na Izetbegovićevu političku i državničku ulogu je i onaj po kojem nikada nije iznio svoju ili bošnjačku tzv. potpunu ideju Bosne. To je donekle istina, ali po mom sudu to i ne predstavlja slabost, već najveću vrlinu njegove politike, utemeljene u zdravom državničkom realizmu, a koji je u svojim temeljima imao shvaćanje da se do raspleta i prihvatljivog ostvarenja „državne ideje Bosne“, zbog njezina trojnog usuda, koji je povijesna činjenica i od kojeg se ne može pobjeći jalovim pseudo-građanskim dosjetkama i žalopojkama, može

doći samo dogovorom i kompromisom između zakonitih i legitimnih predstavnika sva tri naroda koji čine povijesnu dušu ove zemlje. „Konačnu“ i gotovu ideju Bosne imala su samo dva aktera, jedan je onemogućen u ratu, a drugi predstavlja još uvijek živu tlapnju unutar bošnjačkog političkog života. Prvi su oni koji su kao „konačno rješenje“ i gotovu ideju imali uništenje Bosne i Hercegovine kao povijesne zemlje i državne činjenice. Drugi su oni koji još od pokušaja tzv. građanskog državnog udara u proljeće 1992., pa sve do danas, naravno samo među Bošnjacima, siju iluzije o tzv. građanskom modelu vlasti i navodno tzv. nenacionalnim stranaka kao rješenju. Jedina stvarna posljedica njihova djelovanja jest nametanje Bošnjacima političke hipoteke i privida tzv. hegemonije, kakva je bila srpska u Jugoslaviji, hipoteke navodne želje da drugima nameću i biraju političke predstavnike. Upravo iz ovih posebnih okolnosti izrasta ključna činjenica da Izetbegovićeva ostavština i političko-nacionalna filozofija nije samo povijesna simbolika već konkretan putokaz u kojem se smjeru treba voditi suvremena bošnjačka politika, posebice od onih koji su i nominalni nositelji njegove stranačke baštine. Oni ne trebaju imati patriotske komplekse od onih koji nameću iluzionističke državne koncepcije suprotstavljene biti i duši ove zemlje.

Na kraju, ostaje jedna bolna, ali neporeciva činjenica. Što se u proteklih deset godina od Izetbegovićeve smrti dogodilo u političkom i ustavnom životu Bosne i Hercegovine. Odgovor je jednostavan, apsolutno ništa. Svi su u istom labirintu i još uvijek nisu ni blizu izlaza. Umjesto proforsorskih ekspertiza, lupetanja o „etnonacionalizmima“ i ustavnom traženju tople vode, temeljni odgovori su tu, na dohvat ruke, dao ih je sam rahmetli Izetbegović u posljednjoj fazi svoga državničkog i političkog djelovanja, malo prije smrti i treba ih samo ponovno iščitati, što, nažalost, malo tko i čini. Neću dalje elaborirati, dopustite mi da pročitam nekoliko fragmenata Izetbegovićevih misli, često osporavanih i izvrgavanih

ruglu po sarajevskim poratnim medijima, a koje su po mome sudu samo jedan od dokaza zašto je njegova politička ostavština još uvijek živa i potrebna svakoj razumnoj i državnički odgovornoj bošnjačkoj politici:

„Taj toliko spominjani ‘koncept vlasti’ u Bosni i Hercegovini je takav kakav je upravo zato što je Bosna takva kakva je – tronacionalna, i uzalud je zatvarati oči pred tom činjenicom. (...) Stoga sam rekao da vidim samo jedan realan i realističan put za Bosnu, ne SDP-ovski anacionalizam, valjao on ili ne, nego postupno spuštanje sadašnjih nacionalnih tenzija na podnošljivu mjeru i pretvaranje sadašnjih nacionalističkih stranaka u nacionalne stranke, a ovih u umjerene nacionalne. Ove umjerene nacionalne stranke će se sporazumjeti, morat će se i htjet sporazumjeti o minimumu za opstanak bosanske države. Manje od toga je neprihvatljivo, mnogo više od toga nije realno. Nasilno negiranje, ili odvracanje od nacionalnog, pogotovo kod Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini izaziva suprotan efekt. Ovo je moje viđenje mogućeg razvoja što se ne može oboriti pukom izjavom o ‘promjeni koncepta vlasti’ ili stalnim ponavljanjem ove fraze, nego samo jednim eksperimentom, izbornim rezultatom u srpskom i hrvatskom korpusu. Ja takvo što ne vidim u doglednom vremenu, ali SDP treba svakako da pokuša. Ja mu u tome, kao i inače u životu i radu želim mnogo uspjeha.“

Izetbegović nastavlja:

Ovih dana [to je uoči izbora 1997.] promatrao sam u medijima tekuću prezentaciju političkih stranaka u Federaciji. Svima su im puna usta cjelovite Bosne i demokracije. Svi hoće pravnu državu, tržišnu ekonomiju i obrazovanje. Svi njihovi programi liče kao jaje jajetu. U čemu je onda specifična pozicija SDA. Razlika je više, a glavna je u pristupu nacionalnom pitanju. Pošto je formiranje hrvatske i srpske nacije u Bosni završeno, vaš

poziv za odbacivanje nacionalnosti upućen je očito samo Bošnjacima. Lijeve stranke pozivaju bošnjački narod da se odrekne nacionalnosti. Bošnjački narod je pod stalnim pritiskom ove zbunjujuće propagande. Upornim izjednačavanjem dvije nacionalne stranke sa SDA bošnjačkom se narodu nameće kompleks suodgovornosti za rat. Da bi bio amnestiran od ove nepostojeće krivice, on bi trebao da se odrekne svoga identiteta. Postavlja se pitanje u korist čega i zašto. Bošnjačkom narodu treba njegova autentična stranka. Ako to ne budemo mi, bit će neki drugi. SDA kao umjerena stranka sa snažnim građanskim akcentom, nacionalna osjećanja bošnjačkog naroda pretvara u pozitivnu energiju. Njenim pomicanjem s ove pozicije otvorio bi se prostor za radikalne, pa i ekstremne struje u bošnjačkom narodu, što bi dovelo do nestabilnosti i do nove spirale nacionalizma. Mi u SDA smatramo da je prijeđen Rubikon i da nema povratka natrag ka bezbojnoj i anacionalnoj Bosni. Nakon što je postao svjestan sebe i svoga imena i nakon neizmjenih patnji kroz koje je prošao, bošnjački narod se više neće odreći bošnjaštva kao nacije i islama kao njegove duhovne komponente. Ovo osjećanje nije moguće ugasiti, niti je poznato da je jedan narod, pošto je postao svjestan sebe, pristao na samozaborav. Multietnička Bosna je moguća, anacionalna to više nije.“

Na kraju, dopustite mi samo još jednu rečenicu. Rahmetli Izetbegović usred ratne drame 1994. na pitanje jednog sarajevskog novinara hoće li Bosna i Hercegovina postojati za stotinu godina u odgovoru nije posegnuo niti za Kulinom banom, ahdnamom ili ZAVNOBIH-om kao tobožnjem svevremenskom jamcu državnog opstanka. Na sebi svojstven način tek je lapidarno zaključio: „Naše je da radimo i da se borimo i da to činimo na najbolji način, a Bog upravlja historijom. Tako ja vjerujem“. Pametnome dosta.

Crkva u Blažuju, 1914. g. (inv. br. poz. 2502; inv. br. neg. 2510)

